

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Шоинбеков Фируз Нағзибекович дар мавзуи «Омӯзиши археологии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (Помир) 1946–2020» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯи ихтисоси

07.00.06.- Бостоншиносӣ.

Диссертатсия бори аввал ба забони тоҷикӣ ба омӯзиши археологии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон баҳшида шудааст ва ин хеле муҳим мебошад. Умуман на танҳо барои Бадахшон, балки дар бораи ҳамаи ёдгориҳои Тоҷикистон, адабиёти археологӣ ба забони тоҷикӣ вуҷуд надорад. Азбаски дар замони Шӯравӣ бештари бостоншиносон русзабон буданд ва корҳо дар ин баҳш ба забони русӣ навишта мешуданд. Умедворам анъанаи Ф.Н. Шоинбеков пешгирифта давом меёбад ва минбаъд асару рисолаҳо ба забони тоҷикӣ навишта мешаванд ва маҳаллиён онҳоро меҳонанд ва ҳифзи ёдгориҳо хубтар мешавад.

Диссертатсия аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб дарбаргирандаи шаш зербоб, хулоса, адабиёт ва замима иборат мебошад. Дар муқаддима дар бораи зарурияти омӯзиши мавзӯй, сатҳи таҳқиқи он давра ба давра маълумоти муфассал оварда шудааст.

Дар баҳши тавсифи кор, бошад қайд мешавад, ки мақсади таҳқиқот омӯзиши натиҷаи корҳои археологии солҳои 1946–2020 буда, онро ба 11 вижагиҳои илмӣ тақсим намудааст. Навғониҳо низ аз 13 вижагиҳо иборат мебошанд. Дар ҳамин баҳш дар бораи аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот ва дигар баҳшҳои ба талаботи рисола марбут буда, маълумот оварда шудааст.

Боби I «Самтҳои омӯзиши ёдгориҳои археологии ВМКБ (солҳои 1946–1991)» ном дошта, он аз ду зербоб иборат мебошад. Дар зербоби I «Самтҳои фаъолияти экспедитсияҳои археологӣ дар замони

Шўравӣ дар ВМКБ солҳои 1946-1991», гуфта мешавад, ки баъди Ҷанги Бузурги Ватаний, барои омӯзиши таърихи нохияҳо экспедитсияҳои археологӣ ташкил карда мешаванд. Бояд гуфт, ки дар Тоҷикистон мутахассисони маҳаллӣ набуданд ва археологҳо аз институтҳои Маскав ва Санкт-Петербург меомаданд, бинобар ин барои омӯзиши ёдгориҳои археологии Тоҷикистон ду экспедитсия: Экспедитсияи сӯғдӣ-тоҷикӣ аз ҷониби Институти маданияти моддии АИ СССР-Ленинград ва Эрмитажи ленинградии СССР бо сарварии А. Ю. Якубовский ва доктори илми таърих аз ҳамин Институт А. Н. Бернштам ташкил шуда буд. Гурӯҳи А. Ю. Якубовский бояд ёдгориҳои Тоҷикистон ва А. Н. Бернштам Фарғонаву Помирро меомӯҳтанд.

Дар бахши аввали рисола дар бораи қашфиётҳову таҳқиқотҳои экспедитсияи А. Н. Бернштам, бурду боши онҳо муфассал маълумот оварда, хизматҳои ин археологи нотакроро бо суханони В. А. Ранов хотима мебахшад, ки навишта аст. «А. Н. Бернштам дар омӯзиши археологии Помир саҳми калон гузошт. Гурӯҳи археологии Помир-Олой дар шароити вазнини Помир аз субҳ то шом кор мекард ва тавонист қашфиёти археологиро дар баландтарин манотики аҳолинишини ҷаҳон ба вучуд биёрад».

Бояд қайд намуд, ки А. Н. Бернштам дар умум ба омӯзиши ёдгориҳои ғайри замони санг машғул буд. Аммо осори асри санг, ҳанӯз соли 1956 бо иштироки он дар мавзеҳои Маркансу ва Зорқӯл пайдо карда буданд, лекин қашфи бошишгоҳои асосӣ ба зимаи шогирди А. Н. Бернштам В. А. Ранов афтид. Маҳз В. А. Ранов бо гурӯҳи худ, соли 1958 бошишгоҳи Ошхона ва калпи Шуҳро қашф намуд, ки аҳаммияти бузурги илмӣ доранд. Дар девор ин калп, дар баландии 1,60 см, бо ранги сурҳи ҷигарӣ расми одами никобдор (шикорчиён) дар симои шутурмурғ ба сӯи ҳукҳо ва қутосон тир меандохтагӣ тасвир шудааст. Ин қадимтарин осори

тасвирий дар баландии беш аз 4 ҳазор метр мебошад. Омӯзиши ин ёгории нодир то ба ҳол идома дорад ва соли 2019, Экспедитсияи якчояи Институти археологияи АФ Новосибирск ва Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши АМИТ, дар калли Шух ҳафриёт намуда, замони онро 13 ҳазори то м. муайян карданд. В. А. Ранов бо дастааш тасвирҳои калпи Шухро ба ҳазораи X то м. ва дигар тасвирҳои болои сангҳоро (петроглифҳо) гуногунзамон гуфтанд. Дар Помир садҳо макони тасвирҳои болои сангӣ омӯхта ба қайд гирифта шудаанд ва дар ин бахш шогирдони В. А. Ранов Г. Р. Каримова ва Т. Хуҷагелдиев асаре бо номи «Бегущие по скалам, Наскальные рисунки Памира»-ро (2017) нашр намуданд.

Аммо Ф. Шоинбеков даҳҳо петроглифҳои дигарро ном мебарад, ки таҳқиқотчии худро интизор мебошанд. Муаллифи рисола таъкид менамояд, ки петроглифҳо аввалин намунаҳои санъати тасвирий буда, аз рӯйи онҳо метавон сару либос, усули шикор ва дигар тарафҳои ҳаёти одамони қадими ин диёр, аз чумла бовариҳои диниро муайян намуд.

Ф. Шоинбеков қайд менамояд, ки аз соли 1958 бостоншиносони Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониш АИ ҶТ ба сарварии Б. А. Литвинский ба омӯзиши гӯрхонаҳои кӯчиёни сакоии «Боми Ҷаҳон» машғул мешаванд ва дар тӯли солҳои 1958–1960 дар мавзехои гуногуни Помири Шарқӣ ва Помири Ғарбӣ даҳҳо гӯристонҳои аз замони биринҷӣ то асрҳои II то м –ро ҳафриёт намуданд. Б. А. Литвинский бештар ба гӯрҳои замони сакоиҳои асрҳои IV-II то м. дикқат додааст ва дар ин бахш асаре бо номи «Древние кочевники Крыша Мира» (1972) навиштааст, ки аҳамияти калони илмӣ дорад.

Омӯзиши ёдгориҳои археологии Бадахшонро шогирдони Б. А. Литвинский, А. Ч. Бобоев ва М. А. Бубнова давом доданд, вале замони омӯзиши ёдгориҳо васеъ мебошад. Дар рисола гуфта мешавад, ки солҳои 60–70 ум дар Бадахшон се гурӯҳи археологҳо таҳқиқот мебурданд.

Гурӯҳи В. А. Ранов ба омӯзиши ёдгориҳои асри санг ва маҳсусан ҳафриёти бошишгоҳи Ошхона ва ғайра, А. Ҷ. Бобоев ба омӯзиши гӯрхонаҳои Помири Шарқӣ ва Помири Ғарбӣ маҳсусан қалъҳои дар кӯҳҳо буда машғул мешаванд. А. Ҷ. Бобоев ба омӯзиши қалъҳои Помир машғул шуда, дар бораи онҳо рисолаи номзадӣ навиштааст. Ба А. Ҷ. Бобоев мұяссар шудааст, ки якчанд гӯр аз замони асри биринҷӣ (Южбок II) ва якчанд гӯрӣ ибтидои асри миёнаро аз деҳаи Змудки водии Вахон пайдо намояд. Аммо қайд мешавад, ки дар санабандӣ ва таҳқиқоти А. Ҷ. Бобоев камбудиҳо мушоҳида мешаванд.

Аз солҳои 1960 то 1991 ба таҳқиқоти густурдаи ёдгориҳои ВМКБ, (аз асри биринҷӣ то асри XIX мелод) М. А. Бубнова мепардозад. Чи тавре дар рисола навишта шудаст, гурӯҳи М. А. Бубнова танҳо дар ду моҳи соли 1960, дар гӯристонҳои Харгӯшӣ I-IV, Тегермансу I-III, Қизлработ ва ғайра 129 гӯрро ҳафриёт намуда, гӯристонҳои навро дар Ҷавшангоз мекушояд. Соли 1964 гурӯҳи М. А. Бубнова дар мавзеи Оқчилгаи Мурғоб деҳаи конковон: Бозордараро кашф менамояд, ки одамон дар асрҳои X-XII ба истеҳсоли маъданни нукра машғул буданд. Бозардара аввалин деҳаест, ки комилан ҳафриёт шудааст ва аз сабаби баландӣ ва дар ҷойи бодрав буданаш ашёҳо, аз ҷумла пораҳои либос, олотҳои чӯбин, донаҳои мева, муҳрҳо, навиштаҳо дар қоғаз хуб боқӣ мондаанд, ки маводи нодир дар бораи таърихи зиндагии конковон дар Бадаҳшон мебошанд. М. А. Бубнова дар Варшез IV низ бошишгоҳи маъданкобонро ҳафриёт кардааст.

Аз мазмуни рисола бар меояд, М. А. Бубнова ягона нафарест, ки дар тамоми ноҳияҳо: Мурғоб, Ишкошим, Шуғнон, Рӯшон, Ванҷу Язгулом рафта, даҳҳо ёдгориҳои навро кашфу таҳқиқ намуда, ба рӯйхати ҳаритай археологии Бадаҳшон ворид кардааст.

Ф.Н.Шоинбеков дар баробар мувафақиятҳои зиёди бостоншиносон дар омӯзиши таърихи ёдгориҳои гуногундавраи Бадахшон, баъзе норасогихоро, аз ҷумла таҳқиқ Nagaridani ёдгориҳои аз роҳ дур буда, надонистани забони маҳалиён аз ҷониби муҳакиқон, ғалат навишнани номҳои топонимӣ ва ғайраро мушоҳида кардааст.

Дар зербоби дуюм «Самтҳои фаъолияти экспедитсияҳои археологӣ дар замони истиқлолият» (солҳои 1991-2020), гуфта мешавад, ки бо вучуди мушкилиҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, солҳои 1990–1993, 1996 М. А. Бубнова дар гӯристони Ҷавшангози IV, ва дар Роштқалъа 42 гӯрро ҳафриёт намудааст, ки ба асрҳои IV-III то м. нисбат доранд. Соли 2003 ба воситаи археолог Ролан Безеннивал созмони ЮНЕСКО як микдор маблағ ҷудо мекунад ва гурӯҳи бостоншиносон бо роҳбарии М. А. Бубнова дар гӯристони Қараарт I-III ҳафриёт мебарад, ки ба асрҳо V-III то м. нисбат доранд. Қайд мешавад, ки М. А. Бубнова ба ҳама мушкилиҳои иқдисодӣ ва сиёсӣ нигоҳ накард 29 маротиба ба Бадахшон сафарҳои илмӣ намуда, дар омӯзиши таърихи он аз ҳама беш ҳиссагузорӣ намудааст.

Яке аз қашфиётҳои муҳими асри XXI-и замони истиқлолият, дар таърихи Бадахшон, соли 2012 кушодани маҷмааи Карон дар Дарвоз, аз ҷониби Ю. Яқубов мебошад. Бори аввал дар Осиёи Марказӣ Бурҷи оташ, маъбади рӯди Дойтиёи Нек (Панҷ), майдони чавгонбозӣ, хонаи ситорашиносӣ, бочхона ва дижи шоҳӣ пайдо шудаанд. Карон шаҳри шоҳӣ дар кӯҳистон буда, маводи бадастомада, барои таърихи пайдоиш ва ташаккули шаҳр дар шароити кӯҳистон аҳамияти қалон дорад.

Соли 2016 Академияи миллии илмҳо як микдор пул барои ҳафриёти қалъи Ямчун ҷудо намуд, ки онро Ю. Яқубов роҳбарӣ менамуд ва муаллифи рисола дар корҳои он иштироки фаъол дошт. Бори аввал дар хонаҳои диж, аз ҷумла толори марказӣ ҳафриёт гузаронида шуда,

маълум гардид, ки аксарияти хонаҳои он барои зисти доимӣ сохта нашудаанд ва Ямчун паноҳгоҳ, дар рӯзҳои хавфу хатари душман истифода мешуд. Бурчи шимол чи тавре, ки дар адабиёт маълум аст, якто набуда, балки дуто буданд. Барои аз шимол ба қалъа ворид шудан, дар бахши шимолу ғарбӣ дар болои дарёча пул буд. Таҳқиқоти иловагӣ дар маъбади Вранг нишон дод, ки М. А. Бубнова онро ғалат буддой ҳисобидааст, вай бурчи оташ мебошад. Гурӯҳ дар Зулбанд гӯрҳои намуди сағонаи оилавиро қашф намуд, ки аз рӯи марҷонҳои сангии дар гӯр ёфта, шояд ба асрҳои ибтидои оҳан ва биринҷӣ нисбат дошта бошад. Ҳамин тавр муаллифи рисола хулоса менамояд, ки таваҷҷуҳ ба омӯзиши ёдгориҳои таъриҳӣ аз ҷониби Пешвой миллат зиёд аст ва умединрем, ки бо беҳбудии иқтисодиёти мамлакат, экспедицияҳои археологӣ барои таҳқиқоти ҳарду соҳили Панҷ шароит пайдо мешавад, зоро бе ҳафриёти ёдгориҳои соҳили ҷаҳон дар навиштани таърихи комили Бадахшон норасогӣ бокӣ мемонад.

Боби II «Масъалаҳои асосии омӯзиши ВМКБ» ном дошта, он аз ҷорӣ зербоб иборат мебошад. Дар зербоби якуми боби дуюм «Масъалаҳои асосии омӯзиши асри санги Помир» гуфта мешавад, ки дар ин бахш дараҷаи омӯзиш ва дарки маводи он таҳлил мешаванд. Қайд мешавад, асри санги Помир нисбат ба ноҳияҳои ҳамҷавор ки бо номи «Осиёи Баланд» вориданд, аз ҷумла Олой, Тёншон, Қарокурум, Ҳимолой ва Тибет хубтар таҳқик шуда, нисбати бошишгоҳҳои дар ҳамвориҳо буда, фарқ мекунанд. Асри санги ин диёр бо алоқамандӣ бо илмҳои табиатшиносӣ, аз қабили геология, палеочуғрофия, палеоботаника, зоология омӯхта шуд ва исбот гардид, ки Помир асри сангро аз сар гузарондаст. Зиндагонӣ дар Помири Шарқӣ мавсими буд, одамон дар фаслҳои гарм ба ин ҷо барои шикор, ки сайд зиёд буд омадаанд. Ба ақидаи Л. Ф. Сидоров 10 ҳазор сол пеш иқлими Помири Шарқӣ гарм ва

сатҳи замин 600–700 м пастар буд. Дараҳтони тӯс ва арча мерӯиданд ва барои шикору ҷаронидани чорво иқлими ин ҷо мусоид буд. Дар масъалаи маскуншавии Помири Ғарбӣ ақидаҳо зиёд мебошанд.

В. А. Ранов дар натиҷаи таҳлили маводи археологии солҳои охир ба хулоса омадааст, ки аз азбаркунандагони Помири Ғарбӣ қишоварзон аз бахши Ҷохтарӣ Шимолӣ ба воситаи Дарвоз омада буданд.

Боқӣ мондани қадимтарин, номҳои ведии Ҷамshed: Ям, Ямӣ, авестоӣ Им, Имӣ, Ҷам, Ями, Ямо дар топоними Бадаҳшон ақидаи он, ки ватани ҳиндӯ ориёҳо, ҳатто ҳиндӯ авропоҳо Помир мебошад, тасдиқ менамоянд. Аз тарафи дигар бошишгоҳои палеолит дар Бадаҳшону Дарвоз ёфт нашуданд. Аммо донандай асри сангӣ Тоҷикистон В. А. Ранов мегӯяд, ки бошишгоҳои асри сангро селобҳо шушта бурдаанд, vale ӯмед аст, ки дар ҷойе боқӣ мондаанд ва рӯзе пайдо мешаванд, зеро дар ҳамсоягии Дарвоз, дар Шугнову Ҳоволинг бошишгоҳои қадимтарини асри санг пайдо шудаанд ва ҳеч мумкин нест, ки одамони асри санг ба Дарвоз ва Бадаҳшон нарафта бошанд.

Зербоби дуюми боби мазкур ба ҳусусиятҳои асри биринҷи Помир баҳшида шудааст. Мутахассисон бештар ба осори Помири Шарқӣ таваҷҷӯҳ зоҳир намуданд ва аз ин рӯ дар Помири Ғарбӣ танҳо дар ду маҳал Южбоки II, III ва дараи Абхарв гӯрҳои асри биринҷӣ таҳқиқ шуданд ва танҳо гӯрҳои Южбок III санагузорӣ шуда, ба нимаи ҳазораи II то м. нисбат дода шудааст.

Ҳамин тавр муаллифи рисола хулоسابандӣ менамояд, ки дар гӯрҳои Помири Шарқӣ ду намуди урфияти гӯрронидан: сӯзонидан ва қаҷпахлӯ ҳобонидан дар гӯрҳонаҳо мушоҳида мешавад. Ду намуд зарфҳо слиндрӣ ва куррашакл дар гӯр бо ҳӯрок гузошта шудаанд.

Дар болои гӯрҳои Помири Ғарбӣ аз ҷумла Ҷавшаноз турбатҳо ба намуди шоҳпарақ ва думи фароштурук сангчинӣ шудаанд, ки аз урфияте

сатҳи замин 600–700 м пастар буд. Дараҳтони тӯс ва арча мерӯиданд ва барои шикору ҷаронидани чорво иқлими ин ҷо мусоид буд. Дар масъалаи маскуншавии Помири Ғарбӣ ақидаҳо зиёд мебошанд.

В. А. Ранов дар натиҷаи таҳлили маводи археологии солҳои охир ба хулоса омадааст, ки аз азбарқунандагони Помири Ғарбӣ қишоварzon az bakhshi Boxtari Shimoliy ба воситаи Darvaz o마다 буданд.

Боқӣ мондани қадимтарин, номҳои ведии Ҷамshed: Ям, Ямӣ, авестой Им, Имӣ, Ҷам, Ями, Ямо дар топоними Бадахшон ақидаи он, ки ватани ҳинду ориёиҳо, ҳатто ҳинду авропоиҳо Помир мебошад, тасдиқ менамоянд. Аз тарафи дигар бошишгоҳои палеолит дар Бадахшону Darvaz ёфт нашуданд. Аммо донандай асри сангӣ Тоҷикистон В. А. Ранов мегӯяд, ки бошишгоҳои асри сангро селобҳо шушта бурдаанд, вале умед аст, ки дар ҷои беқӣ мондаанд ва рӯзе пайдо мешаванд, зоро дар ҳамсоягии Davravz, дар Шугнову Ховолинг бошишгоҳои қадимтарини асри санг пайдо шудаанд ва ҳеч мумкин нест, ки одамони асри санг ба Darvaz ва Badakhshon нарафта бошанд.

Зербоби дуюми боби мазкур ба ҳусусиятҳои асри биринчи Помир баҳшида шудааст. Мутахассисон бештар ба осори Помири Шарқӣ таваҷҷӯҳ зоҳир намуданд ва аз ин рӯ дар Помири Ғарбӣ танҳо дар ду маҳал Южбоки II, III ва дараи Абхарв гӯрҳои асри биринҷӣ таҳқиқ шуданд ва танҳо гӯрҳои Южбок III санагузорӣ шуда, ба нимаи ҳазораи II то м. нисбат дода шудааст.

Ҳамин тавр муаллифи рисола хулоسابандӣ менамояд, ки дар гӯрҳои Помири Шарқӣ ду намуди урфияти гӯрронидан: сӯзонидан ва қаҷпаҳлӯ ҳобонидан дар гӯрхонаҳо мушоҳида мешавад. Ду намуд зарфҳо слиндрӣ ва куррашакл дар гӯр бо ҳӯрок гузошта шудаанд.

Дар болои гӯрҳои Помири Ғарбӣ аз ҷумла Ҷавшаноз турбатҳо ба намуди шоҳпарак ва думи фароштуруқ сангчинӣ шудаанд, ки аз урфияте

огохӣ медиҳанд. Аз лиҳози симошиносӣ бошандагои Помир ба гурӯҳи аврупоиёни гирдсари баҳримиёназаминӣ нисбат доранд. Қайд мешавад, ки бисёр урфиятҳо аз ҷумла дар болои гӯр оташ афрӯҳтан то қунун дар мардуми Бадахшон идома дорад.

Зербоби сеюм ба омӯзиши масъалаи таърихи сакоиҳои Помир бахшида шудааст ва муаллифи рисола маводи зиёдери аз асарҳои муаллифон роҷеъ ба гӯрхона, бошишгоҳ ва қалъаҳои Помир ҷамъоварӣ намудааст. Аз хуносай диссертант маълум гардид, ки А. Н. Бернштам дар асоси таҳлили маводи аз гӯрҳо ба дастоварда, омадани сакоиҳоро аз шимол ба асрҳои V-IV то м. ва Б. А. Литвинский бошад, маводи гӯрхонаи Қизлработро ба асрҳои X-VIII то м., Айдинкӯл I, Калтатур VIII, Можутоши II, баъзе гӯрҳои Яшикул II ва Тегрмонсу II-ро ба асрҳои VII-VI- то м. ва бокимонда гӯристонҳоро ба асрҳои то I мелодӣ тааллук донистаанд, ки ифодагари асрҳои аввали оҳан ва антиқа мебошанд. Гӯрҳо шомӣ буда часад качпахлӯ сар бештар ба шарқ. занҳо рӯй ба сӯйи дарё гузошта шудаанд. Дар баъзе ҳолатҳо дар сар ранги сурҳо пошидаанд, ки аз бузургдошти офтобу оташ дарак медиҳанд.

Дар масълаи ҳамроҳи мурда гузоштан ё гӯр намудани асп ва нарғуми кӯҳи аз бузургдошти ин ҳайвонҳо дар урфияти ориёихо гувоҳӣ медиҳанд. Асп дар Авесто шоҳи ҳайвонҳо, рамзи офтоб мебошад ва соҳибашро ба худо наздик менамояд ва дар ин бахш дар рисола маълумоти зиёд оварда шудаст, ки аз офтобпарастӣ-миҳрпарастии ин мардум дарак медиҳанд.

Дар масълаи бумӣ ва аз кӯчо омадани мардумони ин диёр ва ба сӯи Ҳинд рафтани онҳо маълумот оварда шудааст. М.А.Бубнова ин масъларо баррасӣ намуда, ақидаи кӯчӣ гуфтани мардумони Помири Шарқиро аз ҷониби А. Н. Бернштам ва Б. А. Литвинский рад менамояд. Онҳо бошандагони мавсимии Помири Фарбӣ мебошанд, яъне

хелдоронанд. Дар масълаи ба суи Ҳинд рафтани сакоихо далелҳо басанда нестанд. Ориёихои дар ҳазораи II то м. аз шимол омада ба воситай Бохтар ба Ҳинд рафтаанд ва дар ин бора маълумот дар ривоятҳои Ведҳои Ҳинд ва Рус ҳаст ва тасдиқ менамоянд. Аммо маълумот дар бораи рафтани гурӯҳи калони сакоихо ба Ҳинд хабар нест. Сакоихо ба воситай Помир ба Сиистон (Сакистон) рафтаанд ва дар адабиёти чинӣ бо номи ҳунҳо ёд мешаванд, аммо то омадани сакоихои замони Кушониён дар ин ҷо мардумони буими ориёtabор буданд ва қалъҳои Ямчун, Қаҳқаҳа ва ғайра ба муқобили вуруди ючиҳо-ҳунҳо сохта шудаанд. Вожай юҷӣ маънои ҳунҳои сафедро дорад. Вожай ҳун аз ҳиёни авестоӣ гирифта шула, маънои ҳурпарраст, офтобпарастро дорад.

Зербоби чоруми боби дуюм ба петроглифҳо-сангнигораҳои болои сангу деворкӯҳҳо бахшида шудааст. Дар ин бахш Ф.Н. Шоинбеков маводи фаровоне аз олимони дар ин мавзӯъ таҳқиқ карда, аз асри XIX то асри XXI-ро ҷамъ намуда, баррасӣ карда, заҳмати онҳоро дар шинохти илми петроглифҳо қайд менамояд. Дар ҷамъоварӣ ва таҳқиқи петроглифҳо В. А. Ранов ва В. А. Жуков саҳми калон доранд. Махсусан В. А. Ранов дар ин бахш даҳҳо мақола ва асарҳо ба забонҳои русӣ, фаронсавӣ, англисӣ чоп намудааст. Қайд мешавад, ки тасвирҳо ду намуд: бо ранги сурҳи ҷигарӣ кашида ва дар сангҳо ҳаккокӣ шудаанд. Тасвирҳои рангӣ қадимтар буда, ба замонҳои мезолит ва неолит нисбат доранд. Петроглифҳо аз рӯи сабк ба гурӯҳҳо даврабандӣ шудаанд. Ба гурӯҳи якум тасвири калпи Шух, ба гурӯҳи дуюм тасвирҳои неолитии ҳазораи III то м., Найзатош ва Куртек дохил мешаванд. Ба гурӯҳи сеюм тасвирҳои фойтунҳои дучарҳаи Лангар ва Оқчилга вориданд. Онҳо дар ҳазораи II пм аз шимол омада ба Ҳинд рафтаанд. Фойтунҳо дар асп

баста шуда, онро одамон ҳай менамоянд ва онҳоро В. А. Ранов ба асри биринҷӣ нисбат додааст.

Ба гурӯҳи чорум петроглифҳои ҳазораи I то м. сакоихо дохил мешаванд. Дар ин давра тасвири аспсаворони бо камонгулак шикор менамуда, говони тур, одамони бо гов ҷуфт менамудагӣ, бузҳои қӯҳӣ, рақсҳои якка ва гурӯҳӣ, тасвири рубоб хело зиёд мебошанд ва то замони исломро дар бар мегиранд. Умуман дуруст қайд мешавад, ки тасвирҳо то асри XIX ва ҳатто то имрӯз аз ҷониби чӯпонон қандан идома дорад.

Муаллифи рисола дуруст қайд менамояд, петроглифҳо ифодакунандай умеду орзухои шикорчиён, дар бораи барори шикор мебошанд. Оҳу ҳайвони муқаддас шуморида мешуд ва имрӯз ҳам шоҳҳои он дар мазорҳо, болои гӯрҳо нигоҳ дошта мешаванд, хурдани гӯшти он гуноҳоро кам мекунад мегӯянд мардумони Помирӯ Дарвоз.

Дар хулоса Ф. Шоинбеков менависад, ки «дар Осиёи Миёна Помир кишварест, ки дар он петроглифҳои зиёд ёфт шуданд ва боз садҳо петроглифи дигар номӯхта мебошанд. Ин петроглифҳо дар қисматҳои гуногуни Помир то ҳанӯз ҳифз шудаанд». Хуб мешуд, ки ба омӯшиши онҳо гурӯҳи маҳсус машғул шавад. Таҳқиқоти петроглифҳо далели онанд, ки ҳаёт дар ин гушаи Тоҷикзамин аз асри санг то кунун мунтазам идома дорад.

Дар охири рисола дар 9 саҳифа хулосаи хуб бо тавсияҳо, номгӯи адабиёт аз 254 номгӯй ва замима бо нақшаҳо ва аксҳои ёдгориҳо, ки муаллиф бевосита шахсан дар ҳафриёти онҳо иштирок кардааст, оварда шудаанд.

Боназардошли мубрамии мавзуи таҳқиқшуда, навоварӣ ва аҳамияти илмӣ-назариявии натиҷаҳои бадастомада, диссертатсияи Шоинбеков Фирӯз Нагзібековиҷ «Омӯзиши археологии Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон (Помир) 1946–2020», кори илмии анҷомёфта ба ҳисоб рафта, он пурра ба талаботи Низомномаи

Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Чумхурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, барои дарёфти дараҷи илмии номзади илмҳои таъриҳ аз рӯйи ихтисоси 07.00.06. – Бостоншиносӣ пешниҳод карда шавад.

Роҳбари илмӣ д.и.т.:

Академики АМИТ

Ю. Яқубов

Имзои Яқубов Юсуфшоҳро – ро тасдиқ менамоям
сардори шуъбаи кадрҳои Институти таъриҳ,
бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи

А. Дониши АМИТ

Файзуллоева Г.

15. 03. 2022